

Landbouw en water

Visie op agrarisch waterbeheer van het netwerk WaterWerken

© 2010 Wageningen, Stichting Dienst Landbouwkundig Onderzoek (DLO)

Alle intellectuele eigendomsrechten en auteursrechten op de inhoud van dit document behoren uitsluitend toe aan de Stichting Dienst Landbouwkundig Onderzoek (DLO). Elke openbaarmaking, reproductie, verspreiding en/of ongeoorloofd gebruik van de informatie beschreven in dit document is niet toegestaan zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van DLO.

Voor nadere informatie gelieve contact op te nemen met: DLO in het bijzonder onderzoeksinstituut Praktijkonderzoek Plant & Omgeving

DLO is niet aansprakelijk voor eventuele schadelijke gevolgen die kunnen ontstaan bij gebruik van gegevens uit deze uitgave.

WaterWerken is onderdeel van het project Gebiedsontwikkeling op bedrijfsniveau van het BO-onderzoeksprogramma 'Systeeminnovatie Multifunctionele Bedrijfssystemen' (BO-07-007), dat wordt gefinancierd door het Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit (LNV).

Ministerie van Landbouw, Natuur en
Voedselkwaliteit

Projectnummer: 3250107409

Projectleider: A.J. de Buck

Praktijkonderzoek Plant & Omgeving

Akkerbouw, Groene ruimte en Vollegrondsgroenten

Adres : Edelhertweg 1, 8219 PH Lelystad

: Postbus 430, 8200 AK Lelystad

Tel. : 0320 – 29 11 11

Fax : 0320 – 23 04 79

E-mail : info.ppo@wur.nl

Internet : www.ppo.wur.nl

Inhoudsopgave

	pagina
VOORWOORD	5
1 INLEIDING	7
2 WATERSCHAP EN BOEREN ALS WATERBEHEERDERS	9
3 WELKE ONTWIKKELINGEN ZIEN WE OM ONS HEEN?	11
4 VISIE OP AGRARISCH WATERBEHEER	13
5 DOORBRAAKAGENDA	15
BIJLAGE 1: DEELNEMERS AAN WATERWERKEN	17
Deelnemerslijst	17
Drie voorbeelden van ondernemers die deelnemen aan WaterWerken	17
BIJLAGE 2: VERSLAGEN VAN DE BIJEENKOMSTEN	19
Verslag van de startbijeenkomst 'zuid' van 'WaterWerken'. d.d. 4 september 2008 te Breda.....	19
Verslag van de startbijeenkomst 'noord-oost' van 'WaterWerken' d.d. 24 november 2008 te De Lutte	23
Verslag van de 1 ^e landelijke bijeenkomst op 20 januari 2009 te Arnhem.....	28
BIJLAGE 3: BEKNOPT BESCHRIJVING VAN 4 GEBIEDSPILOTS	33
Pilot 'Aquafarming, hoe verdien je geld met water?'	33
Pilot 'Waterzuivering en méér met helofytenfilters'	34
Pilot 'Landschapsontwikkeling Pagediep'	35
Pilot 'Agrarisch natuur en waterbeheer in het landschapspark de Randvenen'	36

Voorwoord

Water is voor de landbouw een onmisbare productiefactor; maar te veel, te weinig of te vuil water kan landbouw ook volstrekt onmogelijk maken. De agrarische sector heeft veel belang bij een goede waterhuishouding; daarnaast stellen ook bijvoorbeeld de natuur, het bebouwd gebied, de recreatie en de kwaliteitsregels vanuit de KRW (Kader Richtlijn Water) eisen aan de inrichting van het watersysteem. De landbouw is in een aantal gevallen goed in staat om een deel van deze wateropgaven op zich te nemen. Dit is echter veel te weinig in beeld bij bijvoorbeeld provincies en waterschappen, en ook bij de landbouwsector zelf.

Een aantal ondernemers gaat de uitdaging aan om waterbeheer te combineren met hun agrarisch bedrijfsvoering. Deze pioniers ontwikkelen nieuwe vormen van agrarisch waterbeheer en zien daarbij kansen en ervaren knelpunten. Tegen deze achtergrond, met als doel agrarisch waterbeheer te bevorderen, is tweede helft 2008 begonnen met het vormen van WaterWerken: het landelijk netwerk van pioniers in agrarisch waterbeheer. De voorliggende 'Visie op agrarisch waterbeheer' is de gezamenlijke visie van de ondernemers die deelnemen aan het netwerk WaterWerken en is opgeschreven door ondergetekenden.

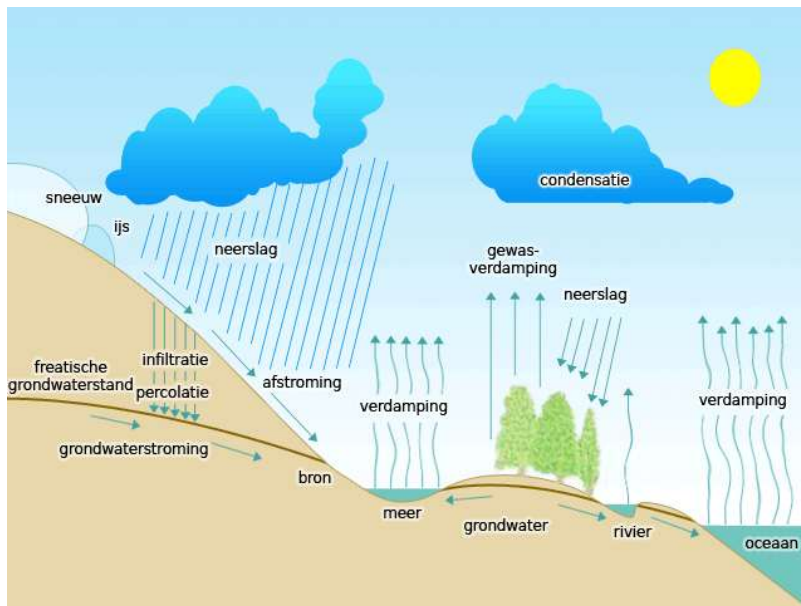
De basis voor deze visie op agrarisch waterbeheer is gelegd tijdens de bijeenkomst 20 januari 2009 in Watermuseum te Arnhem. Tijdens de vervolgbijeenkomsten is deze verder uitgewerkt en is daaraan een activiteitenagenda gekoppeld. De activiteitenagenda is opgesteld om deze visie dichterbij te brengen; de uitvoering ervan is meteen ter hand is genomen (bijvoorbeeld kennisuitwisseling en ideëenvorming tijdens de excursie naar Waterpark Het Lankheet en de selectie van pilots van agrarisch waterbeheer). Dank is verschuldigd aan René Schepers voor zijn meedenken in en mee begeleiden van dit proces.

U kunt de voorliggende watervisie en activiteitenagenda ook lezen als een aanbod van de agrarische sector aan de watersector, om op een duurzame en kosten-efficiënte wijze een aantal wateropgaven in te vullen. Wie de schoen past, trekke hem aan.....

Abco de Buck en Frans van Alebeek

1 Inleiding

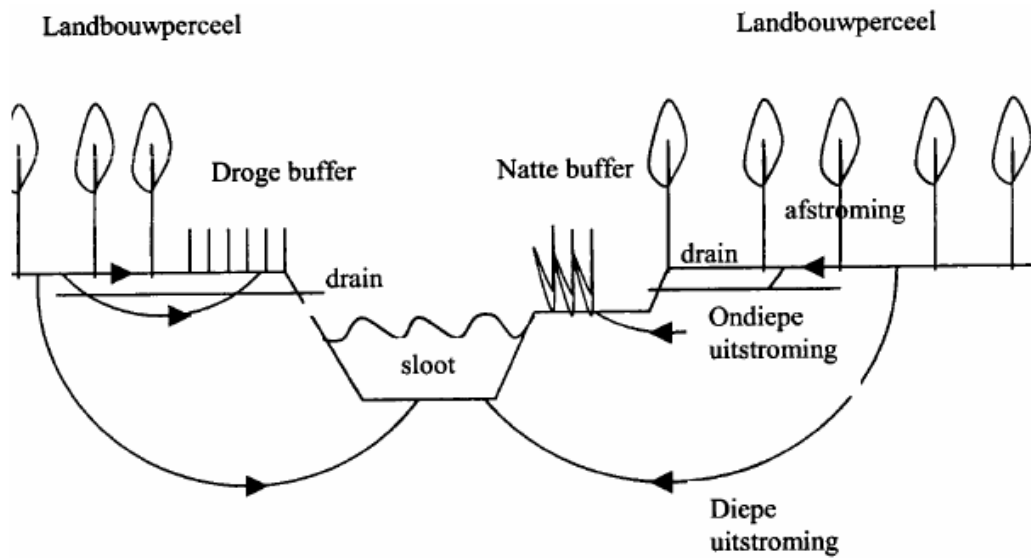
De kringloop van zeeën en oceanen naar regen, rivieren en weer terug is de grootste kringloop op aarde. Water is de bron van alle leven: voor de natuur, de mens, de samenleving en is van essentieel belang voor de landbouw. We zijn ons dat amper bewust wanneer er genoeg water beschikbaar is, maar kan pijnlijk duidelijk worden wanneer er teveel of te weinig water is.

figuur mondiale kringloop (uit: nl.wikipedia.org)

De landbouw is een schakel en een groot-gebruiker in deze waterkringloop. Water als grondstof en water als product. Via de landbouw raakt de waterkringloop aan die andere grote kringloop: de voedselkringloop. De voedselkringloop begint met plantaardige productie uit zonlicht, meststoffen en water. Deze kringloop gaat verder door opname van planten door mens en dier, wat wordt omgezet in meststoffen voor nieuw plantaardig leven.

De landbouw staat dus aan de basis van de voedselkringloop met water als belangrijkste productiemiddel. De landbouw geeft vervolgens water door aan de volgende schakel in de waterkringloop: het oppervlaktewater en het grondwater. Meststoffen staan op de tweede plaats als productiemiddel voor voedsel. Niet alle meststoffen zijn binnen de voedselkringloop te houden, en worden dan door de waterkringloop meegenomen. Dat kan negatieve gevolgen hebben voor ecosystemen en de kwaliteit van het grondwater.

Emissieroutes van verontreinigingen, via afstroming (erosie) en uitstroming en mogelijkheden voor inrichtingsmaatregelen (bufferstroken, sloten en drainage)
 (uit: O.A. Clevering en J.J. de Haan, 2006. Boeren voor schoon oppervlaktewater; PPO)

2 Waterschap en boeren als waterbeheerders

De waterschappen zijn de oudste democratische organisaties. Zij zijn er door de eeuwen heen in geslaagd Nederland steeds beter voor wateroverlast te behoeden. Naast het waarborgen van veiligheid heeft het waterschap er in de 21^e eeuw tal van taken bij gekregen op gebied van waterkwantiteit, -kwaliteit en natuurbeheer. De belangen van waterbeheer zijn veel diverser en per locatie specifiek geworden.

Bedrijf van J. Reijmer in het overloopegebied van de Dinkel (foto: PPO)

Landbouw draagt bij aan robuust watersysteem

Waterbeheer houdt zich van oudsher bezig met het 'bedwingen van de natuur': bedijken, kanaliseren, draineren, stuwen, enz. Om water van regen, rivier en de zee in goede banen te leiden. De laatste decennia worden de voordelen van een meer natuurlijk waterbeheer onderkend en is er steeds meer belangstelling voor overloopegebieden, hermeandering, glooiende oevers, enzovoorts. Natuurlijke systemen werken meestal dichtbij de 'bron', waardoor verderop in het watersysteem minder zuivering of bemaling nodig is. Het is zodoende ook vaak beter opgewassen tegen extreme situaties.

Omdat de landbouw een groot deel van het landelijk gebied in Nederland beheert, ontstaan kansen voor waterbeheer door boeren. Dit naast de rol die de landbouw heeft in het beperken van weglekkende nutriënten en gewasbeschermingsmiddelen naar het watersysteem.

WaterWerken bijeenkomst te Arnhem (foto: PPO)

WaterWerken; pioniersgroep in agrarisch waterbeheer

Medio 2008 is begonnen met de start van WaterWerken; een netwerk van boeren die vinden dat de landbouw een verantwoordelijkheid heeft in de waterkringloop en ook mogelijkheden heeft om daar actief beheer op te voeren. Deze boeren nemen zelf het initiatief met waterbeheer op hun agrarische bedrijven. In dit netwerk van in totaal 21 deelnemers helpen deze pioniers elkaar met visievorming en het benoemen van activiteiten om agrarisch waterbeheer verder te ontwikkelen. Het voorliggende rapport 'Landbouw en water' is een samenvatting van de visie op agrarisch waterbeheer van de deelnemers aan WaterWerken en een activiteitenplan om deze visie dichterbij te brengen. In de bijlagen is de lijst van deelnemers opgenomen, alsmede beknopte bedrijfsbeschrijvingen van 3 deelnemers. Vervolgens treft u de verslagen van de bijeenkomsten aan. Van de excursie 17 juni 2009 naar Waterpark Het Lankheet is geen verslag geschreven.

In de bijeenkomst van september 2009 (zonder verslag) is besloten om een aantal concrete plannen van de deelnemers gezamenlijk op te pakken in een projectvoorstel, in te dienen voor het Investerings Programma van de Kader Richtlijn Water (zie: ProjectplanWaterwerken in Netwerken; Agrarische ondernemers ontwikkelen blauwgroene diensten). In de bijlagen zijn de fact sheets van deze 4/5 pilots opgenomen, die de deelnemers ten uitvoering willen brengen met ondersteuning vanuit WaterWerken.

3 Welke ontwikkelingen zien we om ons heen?

Het lijkt zo vanzelfsprekend: water wat op het juiste moment in de juiste hoeveelheid en van de juiste kwaliteit beschikbaar is. Omdat dit -prettig genoeg- meestal ook het geval in ons land. De deelnemers aan WaterWerken signaleren echter wel degelijk een aantal serieuze bedreigingen in de waterhuishouding.

Teveel.....

Aan de ene kant ontstaat steeds vaker overlast door een teveel aan water. Het watersysteem is vooral gericht op snelle afvoer; de buffercapaciteit is gering. Bij extreme regenval leidt dit steeds vaker tot problemen. Door de klimaatverandering worden deze extreme buien steeds vaker verwacht. Bovendien raakt Nederland steeds meer bebouwd, vooral in de laagste delen van het land, waardoor de buffercapaciteit verder afneemt. Het wordt breed erkend dat in de toekomst een veerkrachtiger watersysteem nodig is, maar uitvoering blijkt in de praktijk niet gemakkelijk.

.....of te weinig water

Aan de andere kant leidt de decennia –zo niet eeuwenlange focus op het voorkomen van wateroverlast steeds vaker tot droogteproblemen. In droge zomers is bijvoorbeeld voor de landbouw en voor natuurgebieden onvoldoende water beschikbaar. Waar de landbouw soms nog de mogelijkheid tot beregening heeft, leidt droogte in natuurgebieden meestal tot ecologische achteruitgang.

Beregening met een waterkanon; beregening is op veel plaatsen niet mogelijk (onvoldoende of zilte waterkwaliteit) of is niet toegestaan om verdroging tegen te gaan (foto: wikipedia.nl)

Vraag naar schoon water

De behoefte aan 'schoon water' neemt toe voor tal van doeleinden. Denk bijvoorbeeld aan drinkwatervoorziening, de diverse droge ecosystemen en de ecosystemen in de binnenwateren, de Noordzee en de Waddenzee, zwemwater, visserij en last but not least de productie van voedsel door de landbouw. Met de wateropgaven die vanuit de Kader Richtlijn Water worden gesteld wordt het in veel gevallen efficiënter en kwalitatief beter om in de haarvaten van het watersysteem te zuiveren in plaats van in

centrale waterzuivering, zoals in RWZI's. Natuurlijke zuiveringssystemen, beheerd door de landbouw, kunnen hier een belangrijke rol spelen.

De omgeving remt agrarisch waterbeheer

De ontwikkeling en uitvoering van onder andere de mestwetgeving hebben de laatste decennia geleid tot een drastische verbetering van de kwaliteit van het oppervlaktewater in Nederland. De deelnemers aan WaterWerken ervaren echter aan de lijve dat de wetgeving inmiddels dusdanig is dichtgetimmerd, dat deze mogelijkheden voor bijvoorbeeld waterberging, zuivering door een helofytenfilter of een meer effectief gebruik van mest blokkeert. Wetgeving remt dus de ontwikkeling van innovaties die leiden tot een betere waterhuishouding, zowel kwalitatief en kwantitatief.

Voor het realiseren van innovaties op gebied van agrarisch waterbeheer heeft de ondernemer vaak te maken met het waterschap, de provincie en collega agrarische ondernemers. Zowel bij collega's als bij beleidsmedewerkers stuiten de plannen vaak op weerstand, omdat het de gevestigde 'waterscheidingen' tussen landbouw, natuur en waterbeheer doorbreekt.

Deze omgeving maakt het ondernemen met agrarisch waterbeheer er niet gemakkelijker op, terwijl de behoefte aan 'schoon water' toeneemt voor tal van doeleinden. Denk bijvoorbeeld aan drinkwatervoorziening, de diverse ecosystemen op het land, in de Noordzee en in de Waddenzee, zwemwater, visserij en last but not least de productie van voedsel door de landbouw.

4 Visie op agrarisch waterbeheer

De deelnemers aan WaterWerken zijn aan de slag gegaan met de vragen aan welke ontwikkelingen de landbouw een bijdrage kan leveren en hoe agrarisch waterbeheer er dan uit zou kunnen zien.

Waterbeheer niet meer exclusief het domein van Waterschappen

Zoals boven al beschreven zijn voor de waterschappen de belangen van waterbeheer veel diverser en per locatie specifiek geworden. Inrichting, controle en handhaving wordt steeds lastiger. Dit vraagt om een kleinschalig sturingsmodel, terwijl de waterschappen daarentegen de laatste decennia steeds groter zijn geworden door samenvoegingen. Boeren die samenwerken (in een agrarische natuurvereniging, boerenschap of watercoöperatie) kunnen taken, bevoegdheden en verantwoordelijkheden op zich nemen.

Landbouw als waterproducent

Natuurgebieden grenzen vaak aan landbouwgebieden. Beide gebieden stellen specifieke, vaak tegengestelde eisen aan waterpeil en waterkwaliteit. Als overgang tussen deze watersystemen zijn bufferzones aangewezen, welke of aan de landbouw worden onttrokken of waar voor de landbouw ongunstige waterstanden en maatregelen gelden. Per situatie moet gezocht worden naar een optimaal beheer; vaak zijn dit alternatieve, extensieve, teeltmethoden. De landbouw wordt nog te weinig betrokken bij de invulling van bufferstroken. Opties waarbij de landbouw binnen de gestelde randvoorwaarden naar creatieve, nieuwe oplossingen kan zoeken, blijven nu nog onbesproken.

Extensieve landbouw bij de Dommelstroom (foto: DLG)

Agrarisch waterbeheer op gebiedsniveau

Veel waterproblemen overstijgen het bedrijfsniveau en vereisen een gebiedsaanpak. Tegelijk zijn optimale oplossingen steeds diverser en vaak locatie-specifiek. Oplossingen kunnen dan ook op perceelsniveau worden afgestemd. Boeren kunnen gezamenlijk een gebiedswaterplan op perceelsniveau opstellen en zijn

op deze wijze in staat om voor een waterschap of provincie complexe onderdelen van de wateropgave in te vullen.

Natuurbeheer in combinatie met waterbeheer

Zoals hierboven beschreven is de trend naar een natuurlijker waterbeheer ingezet. Naast de voordelen van een veerkrachtiger watersysteem bieden deze inrichtingsopties ook mogelijkheden voor natuurontwikkeling en recreatie. Wanneer de functie waterbeheer wordt gekoppeld met de functies natuur en/of recreatie, kan voor zowel de ondernemer, het waterschap, de provincie en de gemeente een interessant totaalplaatje ontstaan. Samenwerking en multifunctionaliteit zijn hiervoor sleutelbegrippen.

Plan Ruiting bij de Essche stroom (foto: van de Sande, Haaren)

Optimalisatie water als productiefactor

Water is het belangrijkste productiemiddel voor de landbouw. Er is in de loop der jaren veel gedaan aan het voorkomen van wateroverlast. Zo doeltreffend dat nu in sommige zomers sprake is van een watertekort. Kunstmatige beregening is niet overal mogelijk of beperkt toegestaan en wordt steeds meer aan banden gelegd. Het wordt voor de landbouw steeds belangrijker om het winterse neerslagoverschot op perceelsniveau te conserveren voor gebruik in het groeiseizoen. Hiervoor kan bijvoorbeeld variabel peilbeheer of peilgestuurde drainage worden toegepast. Dit is ook gunstig voor het waterbeheer, omdat het water langer in het gebied wordt vastgehouden gebruikt en niet hoeft te worden afgevoerd.

Wetgeving

De mestwetgeving is voor veel boeren steeds minder werkbaar aan het worden. Boeren die dierlijke mest zo efficiënt mogelijk willen gebruiken (bijvoorbeeld in de co-vergister,) lopen tegen regels en voorschriften aan. De kern van dit probleem is dat dierlijke mest wordt gezien als afvalproduct, waar de intensieve veehouderij vanaf wil. In de toekomst, met stijgende prijzen voor fossiele brandstoffen en mineralen, zal dierlijke mest weer een waarde krijgen. Het goede nieuws is dat dan de mestwetgeving zichzelf overbodig maakt!

Water als bedrijfstak

In het bovenstaande zijn een aantal voorbeelden de revue gepasseerd van de landbouw als leverancier van water en als dienstverlener in waterbeheer. Deze producten en diensten kunnen soms ook door de RWZIs of de waterschappen worden geleverd, maar daarvoor zijn vaak aanvullende investeringen nodig. De landbouw is in bovenstaande voorbeelden veelal in staat deze diensten goedkoper en van tenminste vergelijkbare kwaliteit te leveren. Betaling hiervoor is daarom billijk, maar vaak een lastig traject, ondanks het bestaan van de 'catalogus groen-blauwe diensten'.

5 Doorbraakagenda

Deze visie betekent voor zowel de landbouwondernemers als de waterbeheerders en ook voor de natuurbeheerders en de verschillende overheden een andere manier van denken en meedenken. Er liggen organisatorische en praktische vraagstukken, en heilige huisjes en vooroordelen die getackeld zullen moeten worden. Maar er liggen ook grote kansen om de verschillende, complexe wateropgaven op creatieve en efficiënte wijzen in te vullen, met meerwaarde voor alle betrokken partijen en uitstraling naar andere beleidsdoelen (zoals natuur en recreatie) en groepen in de samenleving. Om de visie op de toekomst van agrarisch waterbeheer werkelijkheid te maken, is er werk aan de winkel. De deelnemers aan WaterWerken hebben daarvoor een route uitgezet. Zij hebben zo vier clusters van activiteiten voor het netwerk geformuleerd. In volgorde van belangrijkheid zijn dit:

1. Kennisuitwisseling en wetenschappelijke onderbouwing van waterinitiatieven.

De uitwisseling van kennis tussen deelnemers, maar ook het kennisnemen van andere initiatieven, lopend onderzoek, e.d. Denk aan excursies en bedrijfsbezoeken en aan het verzamelen en toegankelijk maken van wetenschappelijke kennis en onderbouwing van initiatieven en innovaties.

2. Pilots en innovaties op eigen bedrijven

Het bekijken en leren van concrete initiatieven op de eigen bedrijven van de WaterWerkers rond waterdiensten, berging, peilbeheer, waterzuivering, waterhandel, natuurontwikkeling (wat is nieuw, wat is nodig, hoe dragen we dat uit?). Komen tot slimme combinaties van functies (zuivering, berging, natuur) en hiermee nieuwe pilots op de deelnemende bedrijven opzetten.

3. Pilots en innovaties op gebiedsniveau

Op zoek naar mogelijkheden om samen met andere gebiedspartijen innovatieve pilots te starten rond waterbeheer en waterdiensten. Het netwerk fungeert als creatieve, innovatieve en ondernemende denktank. Laten zien wat er allemaal kan. Onderbouwen met onderzoek en cijfers over de kosten, het rendement en passende vergoedingen.

Helofytenfilter voor de zuivering van beekwater in Waterpark 'Het Lankheet' (foto: PPO)

4. Publiciteit, het uitdragen van voorbeelden en initiatieven

Het netwerk kan bedrijven van deelnemers presenteren als voorbeelden van waterbeheerders, bijvoorbeeld in een brochure, in presentaties en excursies. Het netwerk wil het gesprek en de discussie aangaan over agrarisch waterbeheer en bijvoorbeeld een symposium organiseren. Het netwerk als schakel om boeren, burgers, regionale en landelijke waterbeheerders en overheden bij elkaar te brengen rondom het thema water.

Bijlage 1: Deelnemers aan WaterWerken

Deelnemerslijst

Piet Boons te Welsum
Renco Bussemaker te Geesbrug
Foppe Hemminga te Terband
Wim van Heijning te Vesssem
Jan Hoogeveen te Hillegom
Maarten Janse te Wolphaartsdijk
Henry Kimman te Coevorden
Ab van Middelkoop te Oudeschans
Ad van Mil te Woubrugge
Giel Nijland te Bergentheim
Bert van Noordenburg te Nijberkoop
Jan Reimer te De Lutte
Piet Romme te Standdaarbuiten
Giel van de Sande te Haaren
Peter Schoone te Leende
Martijn Tholen te Veldhoven
Johan Sterken te Arriën
Lucas Westra te Oudemirdum
Berend-Jan Wilms te Schoonebeek

Drie voorbeelden van ondernemers die deelnemen aan WaterWerken

Ab van Middelkoop, Oudeschans

Dhr. Middelkoop heeft in Oost Groningen de begrazing van 240 ha dijken van het waterschap overgenomen. Dit was uitgegroeid tot een bedrijf met 6000 schapen in 5 provincies. De MKZ heeft een slag toegebracht; plannen voor gedeeltelijke omschakeling naar grootschalig natuurbeheer onder de SAN regeling werden gesmeed. Middelkoop onderneemt nu met natuurbeheer op dijken (botanisch en weidevogelbeheer) met ongeveer 3000 schapen.

Daarnaast beheert hij samen met enkele collega's water en natuur rond de Blauwe Stad. Hiermee is een inverstering van 4 miljoen gemoeid (4 verschillende peilen, waterwerken, riet en her-meandering), voor risico van de ondernemers. Dit plan is samen met de agrarische natuurvereniging ANOG ingediend bij de provincie ter invulling van de doelstelling die LNV heeft geformuleerd op gebied van agrarisch en particulier natuurbeheer. Dit was de doorbraak voor verdere ontwikkelingen. ANOG is een onafhankelijke machtsfactor gebleken, onder andere door de fijne vertakking onder boeren en dorpsverenigingen.

Deze ondernemer wil het ondernemen met water- en natuurbeheer verder uitbouwen met collega's en gebiedspartijen en heeft daartoe de pilots 'Reiderwolde' en 'Pagediep' ingebracht in het projectvoorstel WIN.

Berend Jan Wilms, Schoonebeek

Dhr. Wilms is in een maatschap bezig met het opzetten van een nieuw concept melkveehouderijbedrijf, (200 koeien) waarbij hij rekening wil houden met natuur en water. Daarnaast werkt Wilms (met LTO projecten en Boerenatuur) aan het oprichten van een ANV met de focus op Natura 2000 doelen. LNV en SBB willen rond het Bargerveen een buffer van 230 ha. aanleggen. Daarin liggen heel veel huiskavels van boeren. Hier spelen Natura 2000, Vogelhabitatrichtlijn en waterbeschermingsgebieden. Net als bij de ANOG moeten via de ANV zaken van de grond komen.

Onder het motto 'Van Bak naar Beek' ziet hij kansen voor de landbouw om waterretentie mogelijk te maken op de percelen die grenzen aan het Schoonebekerdiep; in samenwerking met het waterschap. Daarnaast wil hij een groot stuk winterbed (130 ha) beheren en vegetatiegestuurd peilbeheer toepassen. Hij ziet knelpunten ontstaan doordat agrarisch ondernemers, landbouw- en natuurorganisaties teveel voor het eigen belang gaan. Hierdoor worden op gebiedsniveau kansen gemist.

Deze ontwikkelingen rond het Bargerveen en het Schoonebekerdiep die in hetzelfde gebied spelen, zijn samen met het voorste voor beloningsstructuren door Wilms ingebracht in het projectvoorstel WIN.

Martijn Tholen, Veldhoven

Dhr. Tholen (akkerbouwer en veehouder) is op verschillende fronten actief betrokken bij waterbeheer. Op eigen bedrijf past hij samengestelde drainage toe. Verder is Tholen deelnemer aan projecten zoals 'Schoon Water' en het grens-overschrijdende 'Duurzame Watersystemen Benelux middegebied' en bestuurlijk actief in Waterschap de Dommel. In het gebied is landinrichting 'Wintelre-Oerle' in voorbereiding. Benedenstrooms grenst het landbouwgebied aan de Ecologische Verbindingszone Bruggerijt. De waterkwaliteit in de verbindende beek is momenteel onvoldoende. Dit gaat zowel de mogelijkheden voor natuur- als landbouwontwikkeling remmen. Tholen wil de aanstaande landinrichting aangrijpen om de waterkwaliteit en – kwantiteit op niveau te krijgen door aanleg van een gezamenlijk helofytenfilter op gebiedsniveau. Dit is als pilot in het project WIN ingebracht.

Bijlage 2: Verslagen van de bijeenkomsten

Verslag van de startbijeenkomst 'zuid' van 'WaterWerken'. d.d. 4 september 2008 te Breda.

Aanwezig: Ad van Mil, Piet Romme, Martijn Tholen, Rinco de Koeier, Maarten Janse, Giel van de Sande, Piet van Bavel, Andries Visser en Abco de Buck.

Kennismaking ondernemers met hun water-innovaties

Giel van de Sande, Haaren

Martijn Tholen, Veldhoven

Maarten Janse, Wolphaartsdijk

Pioniert met zoute gewassen als antwoord op oprukkende verzilting vanuit het Veerse Meer. De grote aandacht en de lovende verhalen verdienen wat tempering: het heeft jaren geduurd om tot dit succes te komen en het is (nog) een niche-markt.

Rinco de Koeier, Aardenburg

Past drainagesysteem 'van lersel' toe op kleigrond. Draagt bij aan waterconservering van het gebied. Het systeem werkt echter niet optimaal wegens 'lekkage' door de bodem.

Piet Romme, Standaardbuiten

De omgeving van het bedrijf raakt steeds meer verhard, waardoor steeds meer problemen met piekaanvoer ontstaan. Het waterschap gebruikt 2 ha land voor waterberging middels een terugslagklep. Het vertrouwen in het waterschap is afgenomen sinds eerdere afspraken over beheer worden overruled door ecologische overwegingen.

Piet van Bavel, Riel

Is van mening dat de sleutel tot een veerkrachtig watersysteem bovenstrooms te vinden is. Als onderdeel daarvan past hij stuwtjes met een aangepaste, V vormige knijpconstructie toe. In tegenstelling tot LOP stuwtjes is weinig beheer nodig. Met dit type stuw kunnen bestaande waterlopen beter benut worden, wat bijdraagt aan natuur en cultuurhistorie.

Ad van Mil, Woudbrugge

Is betrokken bij flexibel peilbeheer in het Veenweidegebied met als doel om met zo weinig mogelijk instroom van water in het gebied de mineralisatie te beperken en tevens nat- en droogteschade voor de veehouderij te minimaliseren.

Inspiratie: WaardeWerken

Presentatie over de opzet en resultaten van *WaardeWerken*, het netwerk van multifunctionele ondernemers, door Andries Visser. Dit ter inspiratie voor het netwerk WaterWerken. De presentatie is bij dit verslag gevoegd.

Discussie over vraagstukken rondom de innovaties.

In een brainstorm zijn agendapunten geïnventariseerd, waar het netwerk WaterWerken zich op zou kunnen richten. De punten kunnen bijvoorbeeld zijn de vraagstukken en de knelpunten in agrarisch waterbeheer, waar de ondernemers tegen aan lopen. Onderstaand volgt een samenvatting van deze discussie.

1. Loskoppelen water en ecologie.

Uit waterberging op boerenland ontstaat al snel natuur. Eerdere afspraken met het waterschap over het beheer worden opengebroken door ecologen en juristen. Ecologisch maaibeheer wordt de standaard. Boeren ervaren het waterschap zo als een onbetrouwbare partner.

2. Toelaten van tijdelijke natuur

Wanneer door een tijdelijke maatregel natuur ontstaat, wordt deze natuur beschermd. Daardoor is het niet meer mogelijk de maatregel ongedaan te maken. Dit maakt veel boeren huiverig. Er is geen beleid voor het toelaten van *tijdelijke* natuur; natuur die later weer op de schop moet, maar in de tussentijd waardevol kan zijn.

3. KRW/Europa wordt gebruikt als drukmiddel.

Druk is niet altijd de meest effectieve methode om zaken voor elkaar te krijgen; het kan de sector ook tegen je keren.

4. Doelen zijn niet helder.

Onduidelijk is wat precies de doelstellingen zijn van het aankomend EU en nationaal beleid op regionaal en bedrijfsniveau. Dit maakt het voor boeren lastig om maatregelen te nemen.

5. Kloof Rijkswaterstaat/Waterschap en boeren.

De waterschappen zijn gegroeid tot grote, anonieme organisaties. Boeren en Rijkswaterstaat/Waterschap zijn ongelijkwaardige partners. Uiteindelijk stelt het waterschap de regels. Een mogelijkheid om hieruit te komen is het oprichten van 'boerschappen'. Bij veel water-vraagstukken zijn meerdere individuele boeren betrokken. Samenwerkende boeren kunnen wel als volwaardige partner van een waterschap opereren.

6. Staatssteun.

De angst in Den Haag dat Brussel vergoedingen agrarisch waterbeheer bestempelt als onterechte staatssteun, remt de ontwikkeling van innovaties. Er moet worden duidelijk gemaakt dat de boer

waterdiensten levert, waar een vergoeding tegenover hoort te staan.

7. Ruimtelijke Ordening.

Vooraf op gemeentelijk niveau knelt de RO regelgeving. Een vijver als overloop is bijvoorbeeld een onbekend fenomeen. Ook dit beperkt de ruimte voor innovaties.

8. Gebruik ervaringen van pioniers.

Pioniers worden ten voorbeeld gesteld voor de hele sector, maar de haken en ogen aan hun innovatie komen onvoldoende aan bod. Collega's die de innovatie overnemen kunnen zo onnodig voor verrassingen komen te staan. Ervaringen van pioniers (niet alleen de successen, ook de kanttekeningen) moeten goed benut worden.

Draaiboek vervolg 2008

- startbijeenkomst in het noorden
- contact om interesse voor vervolg te peilen
- 1^e landelijke bijeenkomst platform WaterWerken, voorstellen voor pilots en opzet voor een doorbraakagenda

Andries Visser en Abco de Buck.

Verslag van de startbijeenkomst 'noord-oost' van 'WaterWerken' d.d. 24 november 2008 te De Lutte

Aanwezig: P. Boons, E.J. Kerkmeijer, A.J. van Middelkoop, H.A. Blikman, H. Blikman jr., J.H.M. Reimer, B.J. Wilms, G.J. Nijland, J. Sterken, H. Kimmann, F. van Alebeek en A. de Buck.
Afgemeld: R. Bussemaker

Kennismaking ondernemers met hun water-innovaties

Jan Reimer, De Lutte

Allereerst maakten we een wandeling over het bedrijf van onze gastheer, Dhr. Reimer zelf. Het familiebedrijf (47 ha) wordt begrensd door de Dinkel. Een deel van de percelen ligt in het overloopgebied van de Dinkel. Dit stuk stroomt van oudsher tot 10x per jaar over. Enige tijd geleden is een nevengeul gegraven en is er uitruil van land geweest, waardoor de retentie beter functioneert. Ongeveer 8 ha loopt nu nog af en toe onder, daarop liggen SN en/of SAN pakketten.

Dinkeldalboeren is de vereniging die zich richt op natuur- en waterbeheer in het dal van de Regge en de Dinkel. Natuurbeheer is in de vereniging nooit goed van de grond gekomen; op gebied van water zijn na 7 jaar overleg etc. wel aansprekende resultaten. Dinkeldalboeren heeft zich onafhankelijk van LTO ontwikkeld tot een sterke partij. De vereniging werkt samen met het Waterschap Regge en Dinkel de inrichting van het overloopgebied uit. Het waterschap heeft €6 miljoen uitgetrokken voor reconstructie van het Reggedal.

Dhr. Reimer (lid van Dinkeldalboeren) is met het Waterschap een afkoopsom van €500/ha voor de periode van 20 jaar overeengekomen. Dit is de door bemonstering vastgestelde opbrengstderving, welke nu voor alle Dinkeldalboeren wordt gehanteerd bij omvorming tot retentiegebied. Het retentie-land blijft eigendom, maar verliest daarmee de agrarische functie. Deze constructie is goedgekeurd als 'blauwe dienst'

Berend Jan Wilms, Schoonebeek

Dhr. Wilms is in een maatschap bezig met het opzetten van een nieuw concept melkveehouderijbedrijf, (200 koeien) waarbij hij rekening wil houden met natuur en water. Onder het motto 'Van Bak naar Beek' ziet hij

kansen voor waterretentie op een deel van de percelen in samenwerking met het waterschap. Daarnaast wil hij een groot stuk winterbed (130 ha) beheren en vegetatiegestuurd peilbeheer toepassen. Dit is nog een juridisch steekspel. Tenslotte trekt Wilms met (LTO projecten en Boerennatuur) aan het oprichten van een ANV met de focus op Natura 2000 doelen. LNV en SBB willen rond het Bargerveen een buffer van 230 ha. Daarin liggen heel veel huiskavels van boeren. Hier spelen Natura 2000, Vogelhabitatrichtlijn en waterbeschermingsgebieden. Net als bij de Dinkeldalboeren moeten via de ANV zaken van de grond komen.

Henry Kimmann, Coevorden

Heeft een biovergister (3e generatie, levert 5000 huishoudens stroom) en is deelnemer aan het project Erfafspoeling van Velt en Vecht. Het digestaat van de vergister wordt door omgekeerde osmose gescheiden in geconcentreerde meststof en schoon water (150 kuub per dag) wat nu in de sloot verdwijnt. De NAM –die zuiver water in win-putten pompt- reageert niet op het aanbod om dit demi-water af te nemen. Overigens zou onder de nieuwe subsidieregelingen de vergister niet meer rendabel kunnen zijn.

Dhr Nijland, Bergentheim

Dhr. Nijland heeft een melkveehouderij met 40 ha huiskavel, 2 melkrobots en 1,1 miljoen kg melk per jaar. Hij doet evenals 4 andere bedrijven mee aan een pilot van Waterschap Velt en Vecht om erfafspoeling op te vangen. Dit wordt in de bovenloop van een doodlopende rietsloot gebracht. In de benedenloop van deze bezinkingssloot (150m) wordt pas regenwater van de daken geloosd. Knelpunten zijn de ontwikkeling van ongedierte vlak bij de bebouwing en het beheer van een kolk met twee standen.

Bertus Kerkmeijer, Wesepe

Dhr. Kerkmeijer heeft 85 melkkoeien en doet mee aan een proef van WS Groot Salland voor waterberging. Hij laat 4 ha overstromen voor tijdelijke waterberging. De schade aan grasproductie wordt geschat op €200 / ha. Dit is veel lager dan bij Reimer, omdat de frequentie en tijdsduur van onderwater staan veel kleiner is. De gebruikte herbiciden worden niet teruggevonden in het oppervlaktewater. Proefbedrijf Heino is bij deze pilot betrokken om de grasopbrengst te meten en zo de vergoeding te bepalen. Grasopbrengsten zijn nihil, grond telt wel mee voor mestplaatsingsruimte.

Herman Blikman en Hans Blikman, Ommen

Dhr. Blikman bouwt het agrarisch bedrijf af wegens gebrek aan opvolging: het melkvee is de deur uit en het bedrijf ligt onder SN pakket 'half natuurlijk grasland'. De waarde-daling van de grond is eenmalig afgekocht. Ten behoeve van waterretentie zijn de dijken van de aangrenzende Regge verwijderd. Dit leidt regelmatig tot flinke overstromingen van de weilanden (tot 35 ha). Het bedrijf ligt hoog genoeg, maar aangrenzende vakantiehuisjes zijn opgegloeid. De les van Dhr. Blikman is dat landbouw – natuur – water regeling technisch de juiste volgorde van ontwikkeling is. Eerst water en dan natuur is niet handig.

Piet Boons, Welsum

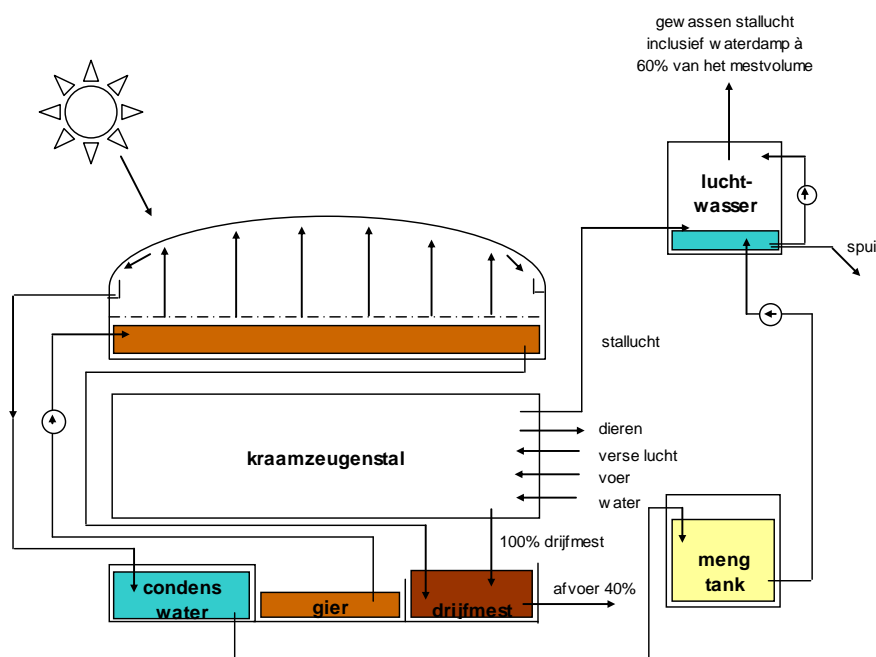
Dhr Boons heeft een melkveehouderij met 90 ha grond. Hij heeft als "informatie-bedrijf water" in samenwerking met het waterschap Velt & Vecht een gescheiden afvoersysteem (hemelwater en erfafspoeling) aangelegd in combinatie met een rietsloot. Dit heeft weinig bezoekers getrokken, omdat er nog geen druk is vanuit wet- en regelgeving. Dhr. Het waterschap is geïnteresseerd in waterberging van de IJssel op grond van Boons. Het waterschap laat echter op zich wachten. Boons heeft een uitgewerkt voorstel ingediend voor waterberging in ruil voor grond. Het waterschap is echter nog niet klaar voor een beslissing.

Boons ontwikkelt het concept van een waterzuiverend landbouwbedrijf; een biologisch bedrijf met een negatieve nutriëntenbalans. Uitgangspunt is een stalsysteem wat mest produceert wat optimaal bij de bodem past (1/3 potstal, 2/3 drijfmest). Wilms sluit aan bij deze visie die haaks staat op het uitgangspunt van 'plaatsingsruimte' (o.a. LTO). Kengetallen: 930.000 l met 90 koeien, 150 kgN/ha uit dierlijke mest, mooie lichte klei en komklei.

Johan Sterken, Ommen

Varkenshouder Sterken draagt bij aan waterretentie voor Waterschap Groot Salland. Ook heeft hij al meegedaan aan diverse experimenten rond bemesting. Hij heeft een varkensstal uitgebreid met een systeem voor zonne-energie en luchtwasser. Voor luchtwassing is veel water nodig. Dit water haalt hij door verdamping uit de mest (60% van het mestvolume). Dit leidt tot geconcentreerde mest en een flinke waterbesparing.

Drijfmestvolume reducerende zeugenstal

Ab van Middelkoop, Oudeschans

Bij gebrek aan belangstelling door boeren hield het waterschap schapen voor de begrazing van dijken. Dhr. Middelkoop heeft in Oost Groningen 240 ha dijken in beheer overgenomen. Dit was uitgegroeid tot een bedrijf met 6000 schapen in 5 provincies. De MKZ heeft een slag toegebracht; plannen voor gedeeltelijke omschakeling naar grootschalig natuurbeheer onder SAN werden gesmeed.

Middelkoop onderneemt nu met natuurbeheer op dijken (botanisch en weidevogelbeheer) met ongeveer 3000 schapen. Daarnaast heeft hij samen met enkele collega's het natuur- en waterbeheer rond de Blauwe Stad geoffreerd en gekregen. De provincie had nog geen beleid op de LNV wens tot 40% particulier natuurbeheer. Samen met ANOG is de provincie (gedeputeerde) hierover aangesproken. ANOG is een onafhankelijke machtsfactor gebleken, onder andere door de fijne vertakking onder boeren en dorpsverenigingen. Voor de Blauwe Stad is een hoog waterpeil nodig. Middelkoop en collega's beheren de omliggende gronden om dit te realiseren. Hiermee is een inverstering van 4 miljoen gemoed (4 verschillende peilen, waterwerken, riet en beek-meanders); het risico is voor de ondernemers.

Door uitloop van het programma hebben we slechts korte tijd stil gestaan bij de mogelijke agendapunten van het netwerk rond waterbeheer.

Mogelijke Agendapunten voor Waterwerken:

(deze lijst is niet volledig)

- Regelgeving en Kader Richtlijn Water (KRW) vóór zijn
- Wat kun je verdienen aan waterbeheer?
- Wat is de ideale grondwaterstand voor de landbouw en de natuur?
- Ontwerp van nieuwe bedrijfssystemen rond water (kringlopen met water, integraal waterbeheer op het agrarisch bedrijf)
- Natuur, maatschappelijke vragen en antwoorden
- Het juridische steekspel rond water

- Het waterschap weet niet wat het wil
- LTO als remmende factor (mammoettanker) bij discussies over water
- Samenwerkende Agrarische natuurverenigingen als machtsfactor
- Er zijn al veel krachtige raderen en belangengroepen rond water; hoe krijgen we het boerenbelang voldoende aan bod?
- Hoe kun je op korte termijn scoren met water, en hoe op langere termijn?
- Fosfaat als eindige grondstof; mest als kostbaar product
- Praten met het beleid

Rondvraag en opmerkingen:

- Maak onderscheid tussen water –kwaliteit en –kwantiteit
- Focus wat dit netwerk wil gaan doen en bereiken, is nu nog breed en vaag
- Waterkringloop op het bedrijf van de toekomst, hoe ziet die er uit?
- Bedrijfsconcepten met water in combinatie met nutriënten

Alle deelnemers geven aan graag op de hoogte te blijven en zijn (op één na) geïnteresseerd om deel te nemen aan vervolg activiteiten.

FvA en AdB, 021208

Verslag van de 1e landelijke bijeenkomst op 20 januari 2009 te Arnhem

Op 20 januari 2009 werd in het Watermuseum te Arnhem de eerste landelijke bijeenkomst gehouden van het project Waterwerken. Dit project is een initiatief van Praktijkonderzoek Plant & Omgeving (PPO-AGV), onderdeel van Wageningen UR en wordt georganiseerd in opdracht van het Ministerie van LNV.

Bij deze bijeenkomst waren de volgende agrarische ondernemers aanwezig: Ab van Middelkoop, Bertus Kerkmeijer, Berend Jan Wilms, Giel van de Sande, Henry Kimmann, Jan Reimer, Johan Sterken en Piet Boons. De organisatie van de dag was in handen van Abco de Buck (projectleider) en Frans van Alebeek (beiden PPO-AGV, Lelystad). René Schepers (van Schepers Adviseurs, Zutphen) was de dagvoorzitter en verzorgde de procesbegeleiding.

Gezamenlijk nadenken over een visie, activiteiten en een werkagenda voor Waterwerken (20 januari 2009)

Aanleiding en doel

In 2008 heeft PPO in opdracht van het Ministerie van LNV het initiatief genomen om te komen tot de oprichting van een landelijk netwerk van agrarische ondernemers die op hun bedrijf experimenteren en pionieren met (agrarisch) waterbeheer. De gedachten achter dit initiatief zijn dat deze pioniers

- o elkaar steun en inspiratie kunnen bieden,
- o ondernemers die starten met agrarisch waterbeheer zouden kunnen informeren,
- o beleidsmakers (waterschappen, overheden, grote terreinbeheerders) kunnen informeren en inspireren met hun activiteiten en
- o actuele vraagstukken en knelpunten op de beleidsagenda kunnen plaatsen.

Inspiratie voor zo'n netwerk komt van een eerder succesvol traject rondom Multifunctionele Landbouw, dat heeft geleid tot het netwerk Waardewerken (zie www.waardewerken.nl) en indirect mede heeft geleid tot de Taskforce Multifunctionele Landbouw van het Ministerie van LNV.

In het najaar van 2008 zijn twee regionale bijeenkomsten gehouden in Breda en in De Lutte met in totaal zo'n 20 deelnemers. Deelnemers zijn via eigen contacten, via Waterschappen, standsorganisaties en via internet geworven. Doel van deze regiobijeenkomsten was om de mogelijkheden van zo'n netwerk en het draagvlak daarvoor te peilen.

Het doel van de landelijke dag was om samen een visie te formuleren op agrarisch waterbeheer, om een aanzet te geven voor een agenda (c.q. actieplan) van het netwerk, en om zaken rond de organisatie van het netwerk af te spreken. PPO ziet zichzelf als initiatiefnemer en opstarter van dit netwerk, maar heeft als doel om het netwerk tot een zelfstandige organisatie te ontwikkelen waarin PPO zich steeds meer zal beperken tot ondersteuning en advisering van het netwerk.

Visie

In het ochtendprogramma hebben we onze opvattingen over water samengevat in een aantal kernwoorden. Deze kernwoorden vormen samen onze visie op water, landbouw en waterbeheer en de rol die we met dit netwerk willen spelen.

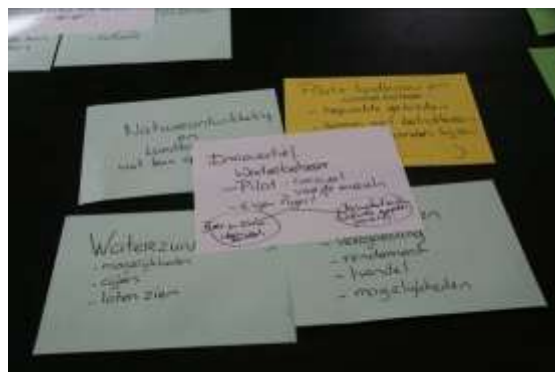
<u>Water:</u> <ul style="list-style-type: none"> • belangrijk, onmisbaar • <u>waarde</u> voor natuur, mens, samenleving en landbouw • kringloop 	<u>Waterbeheer:</u> <ul style="list-style-type: none"> • optimaliseren, “anders kijken” met mogelijkheden voor landbouw (het kan samen) • het kan beter dan nu gebeurt
<u>Landbouw en waterbeheer:</u> <ul style="list-style-type: none"> • bijdrage leveren aan waterbeheer; • natuurontwikkeling combinaties onderhoud en beheer zelf natuur ontwikkelen • ook waterhandel: dus er is aan te verdienen (waterdiensten, waterbeheer) • meer mogelijk: meer kennis en ontwikkeling voor waterbeheer op bedrijfsniveau 	<u>Netwerk:</u> <ul style="list-style-type: none"> • Beleid beïnvloeden (waterschappen) (ideeën, discussie) • Mogelijkheden op bedrijfsniveau ontwikkelen (kaders helder, techniek) • Voorbeeld: laten zien wat kan • Samenwerken met ‘burgers’ en anderen • Pro-actief, offensief, communicatie

Op een later moment kan deze visie door de deelnemers verder worden uitgewerkt in een document met onderbouwing en illustraties.

Mogelijke activiteiten en onderwerpen

In een brainstorm hebben we ideeën aangedragen over wat het netwerk Waterwerken kan betekenen voor de deelnemers en doelgroepen die we willen benaderen. We hebben de ideeën voor Waterwerken geclusterd rond de volgende vragen:

- Wat willen we ontwikkelen op bedrijfsniveau?
- Wat willen we op de agenda zetten voor beleid en waterschappen?
- Wat willen we doen voor en met collega ondernemers?
- Wat willen we als deelnemers van het netwerk met elkaar?
- Wat verwachten we van de onderzoekers rond het netwerk?

Het clusteren van ideeën en het bepalen van de prioriteiten voor het netwerk

Uit deze brainstorm is een flink aantal suggesties gekomen (zie bijlage). In het middagprogramma zijn deze ideeën geclusterd en geprioriteerd, waarmee de voorlopige werkagenda van het netwerk vorm heeft gekregen. Dat deel staat hieronder uitgewerkt.

Naar een agenda voor Waterwerken

Uit de veelheid van ideeën hebben we gezamenlijk een clustering van activiteiten gemaakt en die vervolgens met elkaar geprioriteerd. Er zijn op deze wijze vier clusters van activiteiten voor het netwerk ontstaan. Zij worden hier genoemd in volgorde van belangrijkheid en tevens in de volgorde waarin zij op de agenda van het netwerk aandacht zouden moeten krijgen. De belangrijkste activiteiten voor het netwerk zijn:

1. De uitwisseling van kennis en de wetenschappelijke onderbouwing van waterinitiatieven.

Het gaat om uitwisseling tussen deelnemers, maar ook om kennis nemen van andere initiatieven, lopend onderzoek, e.d. Denk aan excursies en bedrijfsbezoeken. Ook gaat het om het verzamelen en toegankelijk maken van wetenschappelijke kennis en onderbouwing van initiatieven en innovaties.

2. Pilots en innovaties op de eigen bedrijven ontwikkelen

Het bekijken en leren van concrete initiatieven op de eigen bedrijven rond waterdiensten, berging, peilbeheer, waterzuivering, waterhandel, natuurontwikkeling (wat is nieuw, wat is nodig, hoe dragen we dat uit?). Hoe komen we tot slimme combinaties van functies (zuivering, berging, natuur)? Hoe dragen we ideeën over een goede landbouwpraktijk voor sloot- en oeverbeheer uit naar collega's, burgers en beleid? Maar ook het opzetten van nieuwe initiatieven en pilots op de deelnemende bedrijven rond deze thema's.

3. Pilots en innovaties op gebiedsniveau van de grond trekken

Kunnen we in concrete gebieden innovatieve pilots starten rond waterbeheer en waterdiensten? Het netwerk als denktank, creatief, innovatief en ondernemend. Ontwikkeling en uitvoering samen met andere gebiedspartijen, laten zien wat er allemaal al kan. Onderbouwen met onderzoek en cijfers, uitwerken wat de kosten en het rendement zijn en welke vergoedingen daarbij zouden passen.

4. Publiciteit, het uitdragen van voorbeelden en initiatieven

Het netwerk kan bedrijven van deelnemers presenteren als voorbeelden van waterbeheerders, bijv. in een brochure, in presentaties, excursies en bijeenkomsten. We zouden (op termijn) een symposium kunnen organiseren over agrarisch waterbeheer. Het netwerk zou schakel kunnen zijn om boeren, burgers en overheden bij elkaar te brengen rondom het thema water. En als netwerk willen we in gesprek en discussie gaan met waterbeheerders (regionaal en landelijk).

Volgende stappen

Uit de prioritering en agenda voor het netwerk komen vanzelf enkele volgende stappen waarover we overeenstemming hadden. De begeleiders van PPO gaan de komende tijd proberen om het netwerk uit te breiden, waarbij men speciaal deelnemers uit Friesland en Noord-Holland zal zoeken, omdat daar al veel goed georganiseerde initiatieven rondom agrarisch waterbeheer lopen. Er is behoefte om ook meer jonge boeren bij dit initiatief te betrekken; PPO zal ook via de NAJK op zoek gaan naar mogelijke deelnemers. Ook zullen de eerdere deelnemers van de regiobijeenkomst in Breda persoonlijk benaderd worden om hun betrokkenheid en belangstelling te peilen.

In mei 2009 wordt een volgende landelijke bijeenkomst georganiseerd. Centraal daarbij staat het informeren van de deelnemers over lopende onderzoeken en pilots van Wageningen UR rond waterbeheer (bijv. op Aver Heino, Waterpark Het Lankheet, Vredepeel). Met aandacht voor de vraag wat de deelnemers daarmee zouden kunnen op hun eigen bedrijf. Ook zal gezocht worden naar een voorbeeld van iemand die met waterbeheer een substantieel deel van zijn inkomen behaalt.

Verrassende afronding

Aan het einde van de dag hebben we ons door een korte rondleiding door onze gastheren van het Watermuseum laten verrassen. Het was voor velen toch weer een grote eye-opener om te leren hoeveel water de Nederlander gemiddeld verbruikt: 3400 liter water per dag! Dit bestaat uit 100 liter direct huishoudelijk gebruik (wassen, drinken, koken) en maar liefst 3300 indirect water. Indirect water - virtueel water - is water dat in de productie van voedsel, kleding en industriële producten verscholen zit. Weet u hoeveel water er noodzakelijk is voor het produceren van bijvoorbeeld 1 kopje koffie: 140 liter, 100 gram rundvlees: 1.550 liter of een katoenen T-shirt (korte mouw): 2.700 liter?! Deze rondleiding plaatste onze dag in een veel breder, mondiaal perspectief. *Zie <http://www.waterland.net/> voor veel meer informatie!*

Bijlage 1. Ideeën over wat Waterwerken kan betekenen voor deelnemers en doelgroepen

Wat willen we ontwikkelen op Bedrijfsniveau?

- Natuurontwikkeling en landbouw: wat kan op bedrijfsniveau
- Peilbeheer op bedrijfsniveau: maatwerk, hoe kan het ook of anders
- Waterberging: vrijwillig, retentie op perceelsniveau, in wijken
- Slimme combinaties op bedrijfsniveau: zuivering, berging, natuur
- Waterzuiveringsbedrijf: mogelijkheden, cijfers doorrekenen, laten zien, Natura 2000
- Viskweek in watergangen: inkomen
- Handel in schoon water, mineraalwater
- Educatie, beleving, kano's
- Kaderrichtlijn Water (KRW): wat zijn de regels en verplichtingen?

Wat willen we op de agenda zetten voor beleid en waterschappen?

- Waterberging op boerenland: denk groter, gebiedsniveau, compensaties
- Symposium: water & natuur
- Goede praktijk sloot- en oeverbeheer
- Voorbeelden laten zien
- Pilots opzetten van hoe het zou kunnen (b.v. Bargerveen en omgeving)
- Waterberging in winterbed, vegetatie-gestuurd peilbeheer, landbouw in de natuur
- Grondeigenaren veel vroeger betrekken bij wateropgaven en planvorming

Wat willen we doen voor en met collega ondernemers?

- Leren van elkaar, voorbeelden uitwisselen
- In gebieden groepen organiseren
- Het waterzuiverend bedrijf: voorbeeld voor anderen, beloning
- Water op agenda's van Agrarische Natuur Verenigingen (ANV's)
- Deelnemers van Waterwerken als coaches voor andere agrariërs?
- Voorbeelden uitdragen, publiciteit
- Samenwerking met andere organisaties, grondbeheerders, enz.
- Schakel tussen boeren en burgers
- Water in het agrarisch onderwijs en opleidingen verankeren

Wat willen we als deelnemers van het netwerk met elkaar?

- Leren van elkaar, voorbeelden uitwisselen
- Landelijk netwerk, spreiding van deelnemers (ook Friesland en Noord-Holland erbij!)
- Denktank. Samen nieuwe dingen ontwikkelen
- Overheden en beleid beïnvloeden, lobbyen

Wat verwachten we van de onderzoekers rond het netwerk?

- Schakel naar kennis, onderbouwing, cijfers
- Schakel naar beleid (LNV)
- Verkenning van vragen (rietteelt, helofytenfilters)
- Excursies organiseren
- Samenbrengen van groepen, coalities smeden

Bijlage 3: Beknopte beschrijving van 4 gebiedspilots

Pilot 'Aquafarming, hoe verdienen je geld met water?'

Ingediend vanuit WaterWerken door Berend-Jan Wilms, Schoonebeek

Locatie en wateropgaven in het gebied:

- gebiedsontwikkeling en beheer van hydrologische bufferzones rond het Bargerveen (Natura 2000)
- gebiedsontwikkeling, winterbeddingen en noodbergingsgebieden langs het Schoonebeekerdiep
- financiële beloningssystematiek voor agrarisch waterbeheer

Andere functies en doelen:

- duurzaam economisch perspectief voor agrarische bedrijven en het gebied
- win-win situatie voor landbouw en water
- behoud en ontwikkeling van natuur & landschap
- draagvlak creëren bij gebiedspartners (vooral agrariërs en waterschap)
- bevorderen van functiecombinaties (natuur, recreatie, landschap, landbouw)

Betrokken partijen en personen:

- Waterschap Velt en Vecht
- Twynstra Gudde: gebiedsproces
- Provincie Drenthe
- werkgroep agrarisch beheer van LTO Noord afd. Schoonebeek

Enkele karakteristieken van de pilot:

- Begrenzing rondom Bargerveen is net vastgesteld; mogelijk diensten door agrarische ondernemers nog grotendeels in ideeënstadium
- Eerste pilot herinrichting Schoonebeekerdiep gaat december 2009 van start, trajectbesluiten en bestemmingsplanprocedures voor 5 verdere trajecten lopen nog, daarna komen verwerving van gronden en herinrichting. Procesondersteuning in het leertraject van peilgestuurd vegetatiebeheer is gewenst.
- Actieve vraag bij partijen naar nieuwe financieringsvormen die ondernemers (meer dan nu) motiveren om actief te investeren in agrarisch waterbeheer (en bijkomende functies en diensten)
- De te ontwikkelen beloningssystematieken zijn zeker relevant voor en gewenst in andere gebieden
- Oplossingen zijn toepasbaar voor gebieden met soortgelijke problematiek (beekdalen, Natura 2000 gebieden)

Pilot 'Waterzuivering en méér met helofytenfilters'

Ingediend vanuit WaterWerken door Martijn Tholen, Veldhoven

Locatie en wateropgaven in het gebied:

- Landinrichting Winterle-Oerle, EVZ Bruggerijt, gemeente Veldhoven-Eersel
- landbouwgebied grenst aan natuurgebied
- voldoende water van goede kwaliteit voor natuurgebied
- 0.5 - 1 ha beschikbaar voor rietveld (helofytenfilter)

Andere functies en doelen:

- binnenkort: landinrichting
- verruiming van de mogelijkheden voor landbouw & natuur
- rietteelt (biomassa)
- onderdeel van ecologische verbindingszone (EVZ)
- bezoekers trekken (parkeerplaats, wandelpad, informatiehuisje/schuilgelegenheid)

Betrokken partijen en personen:

- Landinrichtingscommissie
- Waterschap Dommel
- Provincie Noord-Brabant
- ZLTO

Karakteristieken van de pilot:

- Technische vragen: kan één helofytenfilter water van meerdere agrarische bedrijven zuiveren voordat dat water naar een natuurgebied stroomt? Hoe is de efficiëntie in droge periodes? Wat kan geleerd worden van de ervaringen in Waterpark Lankheet (Wageningen UR – PRI)?
- combinatie van functies: hoe aan te pakken? Biomassa productie, natuur & recreatie
- Hoe kom je tot goede samenwerking: agrariërs onderling met één helofytenfilter, maar ook landbouw en natuur in het samengaan van functies?
- Nog veel is in de ideeënfase
- Technische lessen rond helofytenfilters zijn ook elders toepasbaar, waar landbouw grenst aan natuur
- Lessen rond samenwerking zijn breed toepasbaar en welkom in andere gebiedsprocessen
- Lessen rond de combinaties van verschillende functies zijn zeer welkom in andere gebiedsprocessen

Pilot 'Landschapsontwikkeling Pagediep'

Ingediend vanuit WaterWerken door Ab van Middelkoop, Oudeschans

Locatie en wateropgaven in het gebied:

- Organisatorisch onderdeel van de POP-opgave Veenkolonien-zuid
- opgave: kleinschalige waterberging, 100% op agrarisch gebied
- waterberging in beek 'Pagediep', natuurlijker oevers, hermeandering en peilverhoging
- samenwerking tussen gebiedspartijen is hier een sleutelwoord

Andere functies en doelen:

- verbindingzone naar westerwoldse Aa/Ruiten Aa en het Hunzegebied (twee EHS-gebieden)
- herinrichting natuurvriendelijke oevers en strook aan weerszijden
- waterberging en natuurontwikkeling in dit gebied 'spaart' landbouwkundig waardevoller gebied.
- particulier Natuurbeheer als (neven)tak van agrarische bedrijven.
- economisch perspectief: verbreding van agrarische bedrijven
- toename van mogelijkheden recreatie (Provincie start wandelroutes in gebied), aansluiting met recreatieve regio's Westerwolde, Hondsrug, Pagedal

Betrokken partijen en personen:

- Provincie Groningen
- Waterschap Hunze en Aa's
- Gemeente Stadskanaal
- Agrarische Natuurvereniging Oost Groningen (ANOG)
- LTO
- Terra Mater

Karakteristieken van de pilot:

- Nog veel is in de ideeënfase, gebiedspartijen zijn enthousiast
- Samenwerking tussen gebiedspartijen is hier een sleutelwoord; smeerolie tussen boeren en overheid is gewenst.
- Uitzoeken wat reële vergoedingen zijn voor geleverde diensten; inzicht in de markt van (water)diensten door gezamenlijke exercitie in het berekenen van kostprijzen en baten
- Lessen rond samenwerking zijn breed toepasbaar en welkom in andere gebiedsprocessen
- Lessen rond de combinaties van functies zijn zeer welkom in andere gebiedsprocessen
- Ideeën over beloningssystematiek zijn zeker relevant voor en gewenst in andere gebieden

Pilot 'Agrarisch natuur en waterbeheer in het landschapspark de Randvenen'

Ingediend vanuit WaterWerken door Ab van Middelkoop, Oudeschans

Locatie en wateropgaven in het gebied:

- onderdeel van agenda voor de Veenkoloniën en invulling van de integrale gebiedsvisie Groene Ster

- aanleg (natte) groene stroken, zuivering oppervlaktewater
- afspoeling en drift van nutriënten gewasbeschermingsmiddelen tegengaan.
- reduceren van piekafvoer, realiseren van waterberging.
- onderzoek naar risico's van kleinschalig waterbeheer voor waterschappen

-

Andere functies en doelen:

- versterking landschap voor recreatie, waterbeheer en natuur
- versterking van de landbouw door verbreding van activiteiten en diensten
- onderdeel van het golfconcept 'Singels in de Randvenen'
- meer aantrekkelijke kanoroutes, wandelpaden
- betere waterkwaliteit = aantrekkelijker waterrecreatie (o.a voorkomen blauwalg)
- aantrekkelijk landschap versterkt de wooneconomie (o.a. Veendam);
- randenbeheer en rietontwikkeling gunstig voor vogels en andere biodiversiteit
- zuivering en berging van oppervlaktewater helpt direct de omliggende natuur
- riet als duurzame grondstof voor energie of dakbedekking.

Betrokken partijen en personen:

- Vier gemeenten (o.a Veendam en Aa en Hunze)
- Voor de provincie Groningen en waterschap Hunze en Aa's heeft dit gebied weinig prioriteit
- LTO-Noord
- Agrarische Natuurvereniging Oost Groningen (ANOG)

Karakteristieken van de pilot:

- 1 van de 13 beschreven actieplannen
- ANOG en LTO-Noord zijn gevraagd als probleemhouder
- vervolg: eerste deel van het uitvoeringsplan als voorbeeld aanleggen bij de meest betrokken landbouwers
- Kan profiteren van KRW project 'Riet in de sloot' (ANV Wierde & Dijk, Wageningen UR) en Waterpark Lankheet (Wageningen UR – PRI)
- Geschikt voor vertaling naar andere gebieden met veel watergangen
- uitzoeken wat reële vergoedingen zijn voor geleverde (water)diensten